

mòdul 4

Tot està connectat

Desigualtats en l'accés als recursos i les alternatives cap a un consum sostenible.

Autora: Nerea Álvarez Seguín.

Índex

01. Introducció	3
02. Sessió 1: Som aigua: l'aigua com a bé comú i dret humà.	
El cas d'El Salvador	7
Marc teòric	8
Activitats d'aula	11
03. Sessió 2: Els impactes de les nostres compres	19
Marc teòric	20
Activitats d'aula	28
04. Sessió 3: El paper de la joventut com a agent de transformació social	34
Marc teòric	35
Activitats d'aula	38
05. Referències bibliogràfiques	42

Introducció

Aquest mòdul apel·la a les noves generacions com a agents de canvi per al present i per al seu propi futur. Un futur digne, sostenible. Té com a objectiu despertar preguntes a l'alumnat com:

D'on venen les coses? Com es produeixen i amb quins recursos? A qui pertanyen aquests recursos? Qui les produeix i com? En quines condicions?

Encara més, els condueix a qüestionar-se el següent: podem accedir tots i totes als recursos per igual? A través de **dinàmiques participatives i d'espais de reflexió** compartida, es vol fomentar una consciència crítica i activa, i iniciar un camí d'aprenentatge que permeta comprendre les interconnexions entre els drets humans, la cura del medi ambient, el consum responsable i el paper que tenim cadascú com a agent de transformació.

Les activitats parteixen d'una **mirada ecofeminista i de justícia global**. Aquest enfocament posa al centre la sostenibilitat de la vida d'acord amb dues certeses: l'ecodependència, la idea que tot el que necessitem és a la natura, els cicles i límits de la qual condicionen la nostra supervivència i, per tant, hem de respectar; i la interdependència, perquè des del moment en què naixem depenem d'altres persones per a viure. L'economia de les cures ha sigut històricament invisibilitzada per un sistema que prioritza la productivitat i la rendibilitat, però tot això se sosté sobre dos pilars: les persones i la natura (Herrero, 2022).

Font: Fundación Finanzas Éticas i Economistas sin Fronteras

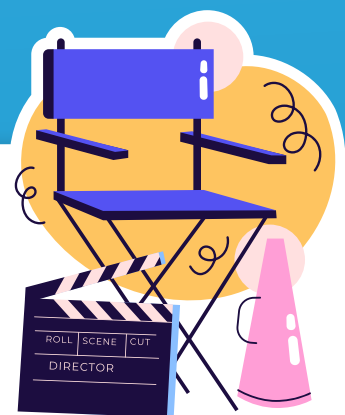
En les societats occidentals capitalistes, el concepte de consum està vinculat erròniament a la idea de benestar i qualitat de vida. En realitat, el desenvolupament sense fre està lligat a la crisi ecosocial que estem vivint (Raworth, 2018). De manera constant, **el consum desmesurat d'unes parts del món posa en perill l'accés a recursos bàsics** –com l'aigua, els aliments o la terra– en altres: **qui paga els costos del sistema actual? Qui se'n beneficia? Com podem revertir aquesta idea i posar la vida al centre?**

"Una educació que incorpore la mirada ecofeminista pot ajudar a recompondre vincles trencats amb la terra i entre les persones. Pot orientar cap a l'adquisició d'una consciència 'terrícola', d'un sentit de pertinença a aquesta trama complexa i sorprenent de la vida de la qual formem part."

Herrero, 2022

El mòdul farà un recorregut significatiu durant **tres sessions** per a contestar totes aquestes qüestions. En la **primera**, l'objectiu és convertir-nos en aigua que viatja per diferents parts del planeta i aprendre més sobre el repartiment d'aquest recurs bàsic, amb el cas d'El Salvador com a exemple central. En la **segona sessió**, atenem dues necessitats també associades a recursos bàsics i a models de producció amb grans impactes socioambientals: el **consum d'aliments i de roba**. Finalment, presentem una **sessió de tancament** per a connectar-nos, empoderar-nos, fer que l'**alumnat** se senti **potencial vector de transformació** davant dels reptes que se'ns presenten com a societat, i pensar col·lectivament com girar la roda i redirigir-nos a la construcció d'un món, si més no, una miqueta millor.

Metodologia

La metodologia que sustenta les propostes pedagògiques següents es basa en l'aprenentatge actiu, dialògic, cooperatiu i experiencial. El punt de partida és despertar el qüestionament i la reflexió per a impulsar una mirada crítica. A més, al llarg de les activitats, es fomenta la reflexió sobre les desigualtats socials i ambientals, per a promoure una actitud transformadora des de la perspectiva ecofeminista que pose al centre una proposta de sostenibilitat de la vida.

- + Un aprenentatge actiu amb dinàmiques que inclouen participació i implicació. El contingut teòric es presenta mitjançant dinàmiques que conviden l'alumnat a apropiar-se del coneixement. Per exemple, el joc de rol, que, alhora, fomenta competències d'expressió oral, argumentació crítica, escolta i treball en equip.
- + Molts **espais de debat i diàleg**. Sense caure en el relativisme, en aquests partim del fet que no hi ha una única veritat: la manera com interpretem el món depèn de qui mira i això està ple de subjectivitats, contradiccions i creences heretades. Per això, en la recerca de respostes s'ha de tindre en compte el context i qui fa la pregunta.
- + La construcció del coneixement és part del treball cooperatiu. És un format valuós, ja que ens convida a treballar valors democrà-

tics com ara la negociació i l'escolta. A més, des de l'enfocament de la pedagogia de la diferència, es valoren positivament les diverses capacitats de cada membre de l'alumnat. Se'ls valora pel que són i pel seu indiscutible potencial d'aprendre (Pascual-Morán, 2014). Així, es potencia l'ajuda entre iguals, tot cercant agrupar l'alumnat de manera heterogènia segons les seues capacitats, de manera que dins del grup i entre els grups hi haja un equilibri.

+ Finalment, l'**aprenentatge experiencial**, anar de l'experiència a l'abstracció de manera progressiva i facilitar-ne la comprensió, ens ajuda a arribar a les diferents estratègies d'assimilació de l'alumnat, per a així a dur a terme un ensenyament més equitatiu i inclusiu. Encara més, tindre a l'abast recursos materials i visuals ajuda a assimilar-los i interioritzar-los.

SESSIÓ 1

Som aigua: l'aigua com a bé comú i dret humà. El cas d'El Salvador

"Si considerem que l'aigua és una mercaderia, estem perduts."

Joaquín Araujo (Somos agua que piensa, 2022)

Vivim en un món interconnectat on cada decisió de consum que prenem té un efecte que s'estén molt més enllà del nostre entorn immediat. A més, el sistema manté un repartiment desigual marcat per relacions de poder estructurals, econòmiques i polítiques. Com ens ensenya l'economista anglesa Kate Raworth (2018), **és urgent repensar el benestar dins d'un espai segur i just per a la humanitat, sense sobrepassar límits ecològics ni deixar ningú arrere.**

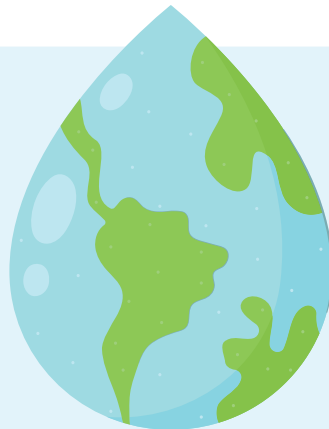

En aquesta sessió ens convertim en l'element *aigua* que, en les seues diverses formes, és imprescindible per a la vida. Dins d'aquest marc, podem iniciar la nostra sessió buscant totes les formes que pren l'aigua al nostre entorn i les nostres tasques quotidianes. L'aigua és un dret, és un bé comú, però es reparteix com una mercaderia de forma desigual. Ho veurem reflectit en un mapa construït per l'alumnat amb Cass de diferents països. Al final de la sessió, haurem adquirit una altra mirada cap al concepte d'*aigua*. Podrem escriure la paraula amb majúscules, com fa Joaquín Araujo en el seu assaig, "Aagua" (Araujo, 2022), i reflexionar sobre aquest element essencial que donem per fet en algunes parts del planeta mentre que en d'altres, malgrat viure a prop del lloc on naix, escasseja.

Marc teòric

SABIES QUE...

El 70 % de la superfície terrestre està coberta per aigua, però només el 2,5 % és aigua dolça, i d'aquesta, menys de l'1 % és accessible per al consum humà? (UNESCO, 2023)

L'aigua és un bé comú¹, considerat un dret humà essencial per al gaudi ple de la vida. No obstant això, més de **2.200 milions de persones al món no tenen accés a aigua** potable segura a casa (Nacions Unides, 2021). L'any 2010, l'Assemblea General de les Nacions Unides va reconèixer expressament l'accés a l'aigua potable i al sanejament com un dret humà independent i específic.² Això obliga els estats a garantir aigua neta i assequible a totes les persones. Quinze anys després, l'accés a l'aigua continua sent un repte a molts països. L'incompliment d'aquest dret és constant i posa en perill milions de persones.

“[...] el dret humà a l'aigua i al sanejament es deriva del dret a un nivell de vida adequat, i està indissolublement associat al dret al més alt nivell possible de salut física i mental, així com al dret a la vida i a la dignitat humana” (Resolució del Consell de Drets Humans de Nacions Unides, de 30 de setembre de 2010 (A/HRC/RES/15/9)).

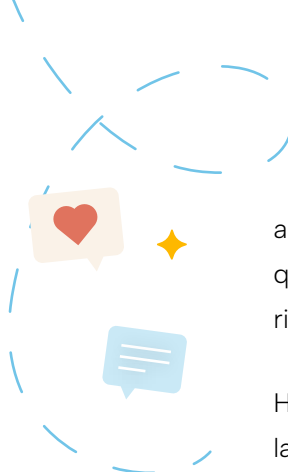
Hi ha molts països on la barrera principal per a accedir a una vida digna, saludable i sostenible és la falta d'aigua potable i d'estructures per al sanejament. De vegades, és una qüestió de factors naturals com el clima o de la manca d'aqüífers, però d'altres es deu a una mala gestió i manca de governabilitat. El nostre sistema és incapaç de generar polítiques adequades que prioritzen la vida i el benestar col·lectiu i de portar-les a la pràctica, a causa de les expectatives de rendibilitat a curt termini que el caracteritzen.

Com va reflectir Immanuel Wallerstein, sociòleg, en la teoria del sistema-món, **les decisions de producció i consum en un món globalitzat estan vinculades a un intercanvi desigual de béns i recursos**, i a l'hegemonia d'unes regions del planeta sobre les altres. A més, aquestes dinàmiques estan subjectes a fluctuacions econòmiques que generen contradiccions contínues, entre els beneficis empresarials a curt termini i l'estabilitat social a llarg termini.

Un exemple que ho il·lustra amb claredat és **El Salvador**, un país que ha patit una forta pressió per part d'empreses transnacionals, que s'han beneficiat, i se'n continuen beneficiant, de l'ús intensiu de l'aigua per a produir begudes o mantindre monocultius d'exportació. Si bé a curt termini aquesta situació genera inversió privada, uns pocs llocs de treball i dinamitza l'economia per a una part de la població, a llarg termini provoca un desequilibri en l'accés a l'aigua i posa en risc drets fonamentals, com ara el dret humà a l'aigua. «El Salvador és un dels països amb més estrès hídric d'Amèrica Llatina; segons el Ministeri de Medi Ambient, el 95 % de les aigües superficials del país estan contaminades» (Brigida, 2018).

Aquest és només un cas de tants que posen de manifest com l'accés desigual a recursos bàsics com l'aigua està vinculat a unes dinàmiques econòmiques que obvien

allò que realment sosté la vida. I contínuament són les poblacions del Sud Global les que pateixen les conseqüències d'un sistema orientat a satisfer les necessitats i els ritmes del Nord.

Hi ha milers d'exemples de com l'escassetat d'aigua està lligada a la migració forçada, la gana, la propagació de malalties i moltes problemàtiques vinculades a la pobresa, els conflictes armats, la violència i la vulneració de drets humans. En aquest mòdul veurem diversos exemples, però en concret analitzem un cas del Salvador. L'objectiu és entendre com **les dificultats per accedir a l'aigua posen en desavantatge certes poblacions i afecten especialment les dones, la joventut i les comunitats vulnerables** que volen prosperar cap a una vida digna.

“Es preveu que, per al 2050, més de 140 milions de persones migren dins dels seus propis països a causa de la falta d'aigua” (Mans Unides, 2025).

Tampoc podem oblidar-nos de la interconnexió i globalització en què vivim, i de l'efecte papallona. Per descomptat, els impactes socials i ambientals que pateixen en aquestes regions considerades perifèriques segons la teoria de Wallerstein –o del Sud en una concepció més actual– tenen el seu efecte al Nord (o al centre, segons l'autor): crisis migratòries, climàtiques, sanitàries i econòmiques que ens afecten a tots i totes.

La recent DANA del 2024 a València ha fet més visible que els impactes de la nostra forma de vida ja no es manifesten només en llocs llunyans. El desastre s'acosta i des de l'opinió pública s'insisteix a tancar aquestes connexions i abandonar tot l'ímpetu d'actuar. És tard, però encara podem fer alguna cosa al respecte. Per això, en aquesta sessió volem donar esperança a l'alumnat perquè pugui ser protagonista del canvi. Des de l'**enfocament del decreixement**, del professor expert en ciències polítiques Carlos Taibo³ o el catedràtic en ecologia Carlos Montes del Olmo, cal posar de manifest la necessitat de redefinir com gestionem els recursos que ens dona la natura i apostar per un canvi de paradigma amb el qual escapar de l'explotació i caminar cap a una visió de futur més sostenible. Les economies dels països rics han de decreixre i deixar que les economies dels països empobrits cresquen per aconseguir la igualtat social i trobar la sostenibilitat ambiental.

SESSIÓ 1

Activitats d'aula

Què és l'aigua per a tu?

Activitat d'introducció per a posar l'alumnat en context.

Materials:

- Gots.
- Una gerra amb aigua.
- Projector.
- [Vídeo](#) (Alianza por la Solidaridad, 2016).

Desenvolupament:

1. Per a començar, llancem una sèrie de preguntes detonants i establim un diàleg al voltant d'un bé tan bàsic i necessari com l'aigua: **què és l'aigua per a les persones? Quina importància té per a les nostres vides?** Quines accions fem cada dia que requereixen l'ús d'aquest bé? D'on ve l'aigua que utilitzem? Qui decideix l'aigua que ens toca a cada barri, poble, etc.? D'aquesta manera entrem en context i coneixem el nivell l'alumnat.
2. Dividim la classe en grups de 2-3 persones i donem un got per grup. Amb una gerra d'aigua, en servim a cada grup una quantitat diferent. Tot seguit, els preguntem: què us pareix el repartiment?
3. Després d'escoltar-los, donem un context teòric de la situació mundial del repartiment desigual de l'aigua al món ⁴.
4. Abordem el cas d'El Salvador i Coca-Cola. Per a acabar aquesta contextuació, ens centrem en un exemple concret amb la visualització d'un vídeo i la lectura del cas.
5. Després del visionament, deixem un espai de pensament i reflexió, per si algú vol expressar el seu parer. Ja estem a punt per a la següent activitat!

EL CAS COCA-COLA A EL SALVADOR

*Al Districte de Nejapa (Municipi de San Salvador Oeste), el **dret humà a l'aigua de 30.000 persones** està amenaçat. Els interessos d'una multinacional, Coca-Cola, prevalen sobre els drets de les persones, i es prioritza l'ús industrial de l'aqüífer més important de la zona per davant el consum humà. Una empresa embotelladora de Coca-Cola acapara sense escrúpols l'aigua que necessita aquesta població. Hi ha informes que assegurin que aquesta font d'aigua és clau per al subministrament domèstic del 46 % de la població de la capital. Tot i això, en les darreres dècades s'ha convertit en un recurs explotat per l'activitat industrial, i ha sigut sotmès a una pressió constant. Ara, l'empresa embotelladora amenaça d'ampliar la seua activitat i això posa en perill la població, ja que acapararà un percentatge més gran d'aigua sense tindre en compte les necessitats de les poblacions dels voltants.*

El resultat és que una part important de la població no té subministrament d'aigua i s'abasteix a fonts i pous o comprant-la a zones urbanes, mentre que les zones més pobres es queden desproveïdes. No hi ha instruments oficials destinats a la vigilància i el seguiment de les empreses per part del Ministeri i la població queda desprotegida. Aquesta s'ha mobilitzat i s'ha començat una lluita, però l'empresa pressiona per a aconseguir els seus fins llançant amenaces a les líders dels moviments. (Alianza por la Solidaridad (2015). Informe: Inversión extranjera en una planta embotelladora en El Salvador. El Cas de Nejapa)

Enllaç al vídeo: https://www.youtube.com/watch?v=_KUu6_hYRrw

L'aigua en disputa. Mapa interactiu.

Introducció breu:

L'activitat principal passa per l'aprenentatge col·laboratiu i la transmissió oral amb l'alumnat com a protagonista en la construcció d'un material col·lectiu que respon de forma visual a la pregunta: **podem accedir tots i totes als recursos per igual?**

Materials:

- Mapa del món en grans dimensions. Sugeriment [Mapa de Peters](#)
- Fitxes de països amb dades d'accés a l'aigua.
- Punts de mapa per països.
- Pasta o cinta adhesiva.
- Opcional: tauleta tàctil per a cercar articles i dades.

Desenvolupament:

1. Repartim als mateixos grups d'abans les fitxes amb informació sobre l'accés a l'aigua a diferents països. Tindran uns minuts per a llegir-les, integrar-ne la informació i dialogar-hi en grup.
2. Per grups intenten exposar la situació del país que els ha tocat a la resta de companys i companyes.
3. Després de cada exposició, es col·locarà un punt al mapa amb el resum de les dades d'accés a l'aigua.
4. Farem un resum del resultat.

Sugeriment cinc Cass, es poden buscar uns altres:

CAS 1: Níger (Àfrica Occidental)

Dades d'accés a l'aigua: només el 56 % de la població pot accedir a fonts d'aigua potable i únicament el 13 % disposa de serveis bàsics de sanejament.

Problemes: sequeres, canvi climàtic, infraestructures deficientes i petroli. La falta de xarxes de sanejament i d'aigua potable genera malalties relacionades amb aquesta mancança, com el còlera i la malària. També dificulta l'accés als aliments, ja que la ramaderia i l'agricultura.

Per a saber-ne més:

- [La crisis del agua amenaza la salud y educación de los niños nigerinos \(Or Salama, 2025\)](#)
- [El Cas de las petroleras de la zona del Delta del Níger \(Amnistia Internacional, 2009\)](#)

CAS 2: Cisjordània (Pròxim Orient)

Dades d'accés a l'aigua: gran part de les comunitats palestines no tenen accés regular a l'aigua corrent, ja que el 80 % dels recursos hídrics estan sota control israelià. En algunes zones rurals consumeixen només 28 litres per persona al dia, davant dels 200 litres o més que es consumeixen en colònies israelianes.

Problemes: conflicte entre Palestina i Israel, amb estrictes polítiques de control sobre l'aquífer per part d'Israel. Sequera. Israel denega permisos als palestins per a fer pous i accedir a l'aigua de les muntanyes, com ara la del riu Jordà. També els prohibeixen recol·lectar aigua de la pluja sense autorització militar. Malalties i dificultat d'accés a aliments.

Per a saber-ne més:

- [Agua para la paz, derecho universal... o recurso geopolítico \(Nadua abu Ghazalah, 2024\)](#)
- [La ocupación del agua por parte de Israel \(Amnistía Internacional, 2024\)](#)

CAS 3: Txad (Sahel, Àfrica central)

Dades d'accés a l'aigua: la falta d'accés a l'aigua potable per part de la població és alarmant, principalment per la dràstica pèrdua de superfície del llac Txad (que confronta també amb Nigèria, Níger i Camerun). La superfície s'ha reduït més del 90 % des dels anys seixanta per diversos motius. El 50 % de la població no té accés a fonts millorades d'aigua potable i només el 9 % té un sistema de sanejament millorat, segons l'Estat Mundial de la Infància d'UNICEF.

Problemes: desforestació i deteriorament ambiental; fortes conseqüències a causa del canvi climàtic (falta de pluges o evaporació de l'aigua del llac per les altes temperatures); ús desmesurat de l'aigua per a explotacions agràries i ramaderes; inestabilitat política i conflictes armats (Boko Haram) que empitjoren la falta de cooperació regional i no permeten progressar els projectes de conservació o gestió del llac i els aqüífers. La falta d'accés a l'aigua genera inseguretat alimentària, desnutrició i malalties greus com el còlera.

Per a saber-ne més:

- [Así se seca el lago Chad, del que depende la supervivencia de 40 millones de personas \(Ferrer, 2024\)](#)
- [Chad: hablar de agua es hablar de vida \(UNICEF, s.f.\)](#)

CAS 4: Perú (Amèrica Llatina)

Dades d'accés a l'aigua: a les zones urbanes, l'aigua potable no és un problema. Però hi ha una gran bretxa entre l'àmbit rural i l'urbà. 3 milions de persones en àrees rurals no tenen aigua potable i més de 5 milions no disposen de sanejament bàsic.

Problemes: destrucció d'aqüífers i boscos humits, empreses transnacionals d'extracció de minerals, vulneració dels drets de les comunitats agrícoles i falta de polítiques de control ambiental. Contaminació de l'aigua per l'extracció de metalls, que genera malalties o dificultat per a accedir a modes de vida com l'agricultura i la pesca a les poblacions rurals. Persones amenaçades i desaparegudes per la lluita contra les empreses mineres.

Per a saber-ne més:

- [El valor del agua y la lucha por su protección: el Cas de Río Blanco en Piura \(Delrio, 2024\)](#)
- [Guardinxs del agua \(Catapa, 2021\)](#)

CAS 5: Bangladesh (Àsia meridional)

Dades d'accés a l'aigua: quasi el 90 % de la població consumeix aigua de pous, encara que gran part són privats, escapen del control sanitari i estan contaminats. Es calcula que uns 40 milions de persones beuen aigua contaminada amb arsènic. La ràpida industrialització, sobretot tèxtil, contamina els rius i els aqüífers, i els deixa inservibles per al consum o la pesca.

Problemes: grans desigualtats i pobresa per la falta d'estabilitat econòmica. Enfrontament entre la població que es dedica a la confecció i els que volen protegir el territori per a viure de l'agricultura o la pesca. Falta d'accés a l'aigua i altres recursos, que genera malalties relacionades. El sector de la pesca i l'alimentació de famílies senceres estan afectades per la contaminació que arriba als peixos. Desastres naturals que destrueixen infraestructures d'aigua i sanejament. Desenvolupament de malalties relacionades amb el consum de contaminants, com càncer, diarrees, còlera i afeccions cutànies.

Per a saber-ne més:

- [El agua envenenada de Bangladesh \(Loewenberg, 2017\)](#)
- [El río que la industria de la moda en Bangladesh dejó moribundo \(Muktadir Rashid, s.f.\)](#)

I ara, què és l'aigua per a tu?

Introducció breu:

Després de les dues activitats, tractarem d'establir un moment de reflexió col·lectiva que es plasmarà en un mural per a sensibilitzar la resta de la comunitat educativa.

Materials:

- Paper continu.
- Bolígrafs de colors o retoladors.

Desenvolupament:

1. Establim una reflexió sobre tot allò que hem après: què ens emportem d'aquesta sessió? Què opineu sobre aquestes situacions? Què podem fer des del nostre entorn més pròxim?.
2. Tot seguit, plasmarem al mural idees i emocions sobre l'aigua que puguin impactar la resta de la comunitat educativa. Utilitzarem tipografies i colors per a crear un mural a l'estil "art urbà".

SESSIÓ 2

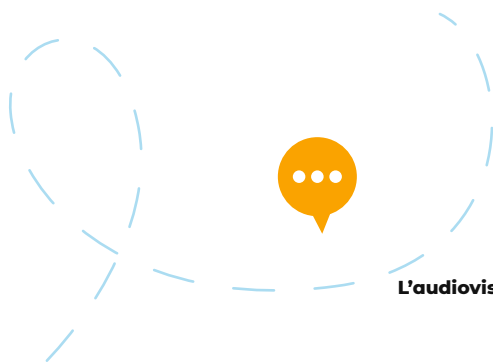
Els impactes de les nostres compres

"En un planeta del qual visiblement estem perdent el control, cal posar fre immediatament a la locomotora del creixement."

Carlos Taibo (Entrevista per M. Ligeró en *Climática.coop*) ⁵

La pèrdua del vincle amb el que és essencial per a la nostra supervivència –l'oblit de la nostra ineludible ecodependència i interdependència– ens condueix a un consum insostenible i inconscient. És difícil, però important, entendre i reconsiderar d'on ve tot allò que comprem i pensem que necessitem: qui ho produeix, com, i a canvi de què. Tot té un impacte, com la nostra empremta sobre la sorra. És quasi impossible consumir sense participar en la cadena de causes que han derivat en la crisi ecosocial en què ens trobem, entre altres crisis interrelacionades.

En aquesta sessió viatgem per a conèixer l'origen de les coses, amb preguntes detonants que ens porten a imaginar els llocs de cultiu, producció i extracció. Reflexionarem sobre els impactes socioambientals de la indústria tèxtil i del sector alimentari, combinant teoria i debats a través de l'assimilació de rols i l'argumentació. Al final, abordarem el concepte de *justícia global* i com els nostres hàbits quotidians influeixen en la seua consecució. Per descomptat, tancarem la sessió amb el colp d'esperança que implica despertar un indici de revolució en l'alumnat, amb l'objectiu de potenciar una ciutadania més crítica, informada i compromesa amb la cura de la vida.

Marc teòric

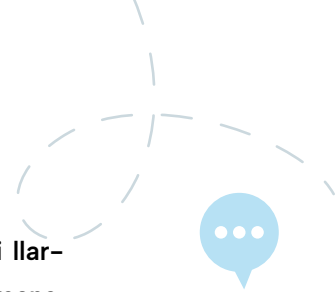
CONEIXES EL DIA DE LA SOBRECAPACITAT DE LA TERRA?

És el dia en què la demanda de recursos i serveis ecològics de la humanitat supera el que la Terra pot regenerar en un any. En termes econòmics, seria com entrar en números rojos.

Caldrien 2,9 planetes més si tot el món consumira com una ciutadana o un ciutadà mitjà a Europa (WWF, 2019).

El consum de recursos constant en societats occidentals, basades en la rendibilitat i amb els diners com a centre de tot, posa en perill la nostra supervivència. Entre els reptes que marca la LOMLOE, hi ha el de qüestionar el nostre model de vida per a introduir alternatives pròximes a un desenvolupament sostenible. Encara que és qüestionable que el desenvolupament pugui ser sostenible (Serge Laturche, 2012), aquesta sessió pretén, almenys, **obrir els ulls davant d'altres opcions de vida** que siguin més respectuoses amb el que ens sosté (tant la natura com el treball d'altres persones).

Actualment, **el que mengem o vestim està vinculat a models de producció i llargues cadenes de subministrament que provoquen la vulneració de drets humans**, explotació laboral o la degradació d'ecosistemes en diferents parts del planeta. Les empreses i les administracions públiques parlen de plans de responsabilitat i de sostenibilitat, i introdueixen etiquetes com “bio”, “natural” o “eco” per tot arreu, però moltes vegades l'aplicabilitat d'aquests plans és a molt llarg termini i les etiquetes són simplement un acte de *greenwashing* o *socialwashing* ⁶.

A continuació, destaquem dos sectors d'entre tot allò que consumim: l'agroalimentació i els productes tèxtils. Reflexionem sobre la *fast fashion* i la *fast food*, i sobre per què menjar i vestir-nos són dues necessitats bàsiques que el mercat ha sabut rendibilitzar, de forma que ha posat en perill la nostra salut en diversos aspectes.

La transició alimentària

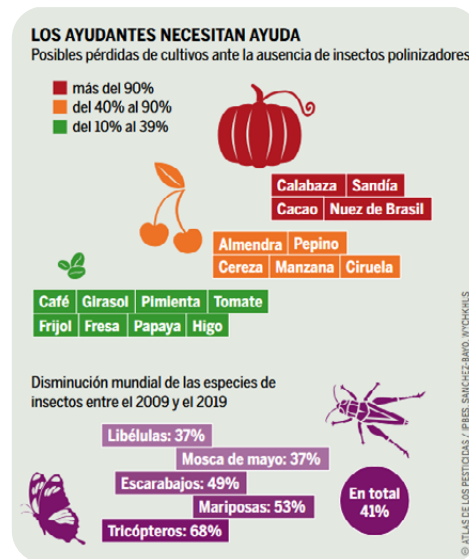
En les últimes dècades, s'han substituït dietes tradicionals, basades en aliments frescos, llegums i llavors, per patrons d'alimentació amb alta densitat energètica, rics en carn, greixos, sucres i productes ultraprocessats. Des dels anys seixanta, el consum de carns i sucres ha augmentat constantment, mentre que el d'hortalisses i llegums ha baixat; **a Espanya, el 70 % de la dieta es basa en productes ultraprocessats**. Aquesta tendència es tradueix en un increment del sobrepès i l'obesitat als països occidentals. Les dietes insanes són hui el principal factor de risc de mort i a Espanya s'associen amb 90.000 morts anuals (Justicia Alimentaria, 2016).

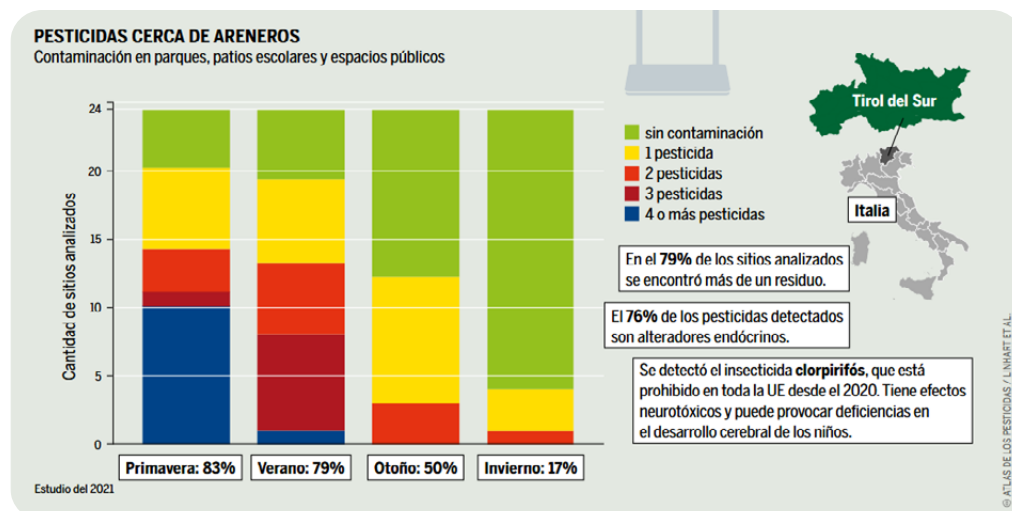
Uns 735 milions de persones pateixen inanició o gana greu; 2.300.000 persones s'enfronten a inseguretat alimentària; alhora, 2.500.000 persones tenen sobrepès o obesitat (FAO, 2023).

En termes socioambientals, el model agroindustrial intensiu té un fort impacte. Segons Grain i La Vía Campesina, els monocultius industrials acaparen milions d'hectàrees i desforesten boscos i sabanes. La tala de boscos allibera grans quantitats de CO₂ i contribueix fins a un 18 % a les emissions globals de gasos d'efecte hivernacle –per

no parlar de l'alliberament de bacteris i virus i del fenomen de la zoonosi—. ⁷ Per descomptat, **sostindre grans monocultius** de creixement ràpid sense pèrdues trenca els cicles naturals, i comporta l'ús de fertilitzants i agrotòxics que consumeixen combustibles fòssils i emeten òxids nitrosos, esgoten els sòls, es filtren a les conques hidrogràfiques i posen fi a la biodiversitat, és a dir, a tota una varietat de plantes, aus i insectes pol·linitzadors, i altres tantes espècies com les marietes, expertes en la contenció de plagues. A més, està comprovat que la difusió d'aquests agrotòxics no es pot controlar i diversos estudis **han trobat pesticides a milers de quilòmetres de distància** d'allà on han sigut emprats. Per descomptat, les persones que treballen en aquestes produccions pateixen moltes malalties associades.

Font: Amigos de la Tierra (2023)

Font: Amigos de la Tierra (2023)

Un altre tema recurrent sobre el nostre model actual de consum és l'augment de la ingesta de carn, que va lligat a la multiplicació de les macrogranges. Allà, es crien milers d'animals en condicions intensives, que generen emissions i volums enormes d'excrements que són difícils de gestionar. A més a més, **la producció de carn té una gran empremta hídrica** que poques vegades es té en compte. Per a fer-nos-en una idea, 300 grams de carn de porc poden comportar l'ús més de mil litres d'aigua. El benestar animal no té cabuda en aquests espais, en els quals es proporciona una gran quantitat d'antibiòtics i hormones als animals, se'ls alimenta amb pinsos produïts amb soja provinent de monocultius (entre altres cereals de dubtosa producció), etc. En resum, la roda es fa interminable en un model gens sostenible a llarg termini.

Segons el Grup Intergovernamental sobre el Canvi Climàtic de les Nacions Unides (IPCC), si 10 milions de persones substituïren el consum de carn d'un dels àpats del dia per una proteïna vegetal, l'estalvi d'aigua a escala mundial seria equivalent al contingut de 5.000 piscines olímpiques.

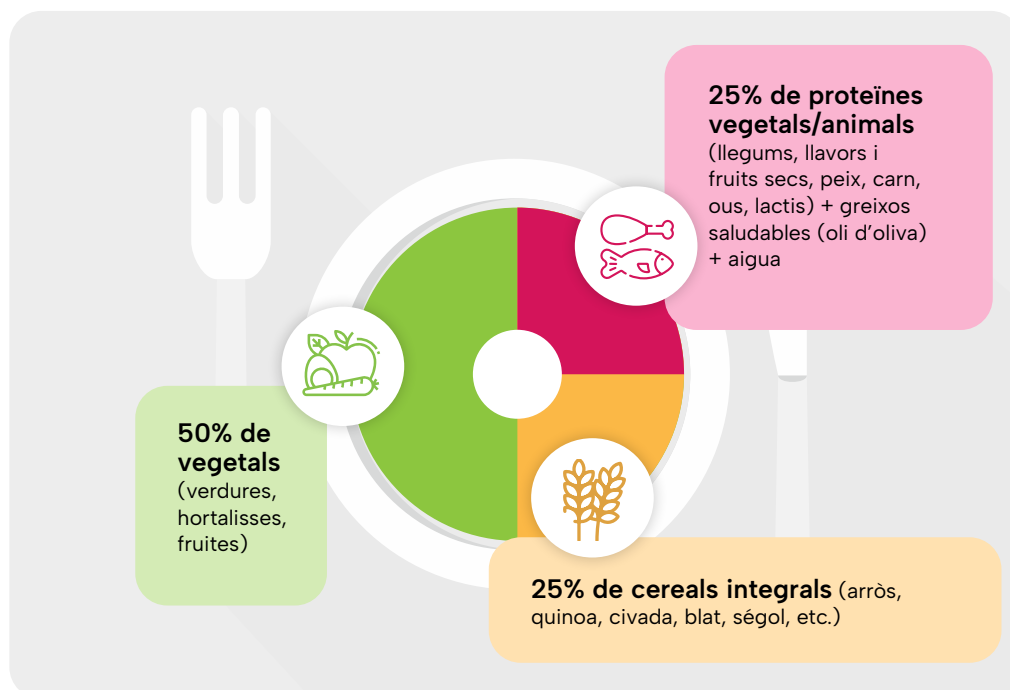
Encara més, la globalització del mercat alimentari que ens permet tastar sabors d'altres llocs del món també ens ha portat a **normalitzar el consum d'aliments quilomètrics**, que van lligats a més necessitats de transport, envasament –entre un **15 i 20 % de les emissions del sistema agroalimentari mundial**– i refrigeració, i al malbaratament alimentari, responsable d'un altre 3–4 %.

En el pla social, aquest sistema global provoca situacions d'**explotació laboral arreu del món**, com la que pateixen les temporeres de la maduixa a Huelva, les persones migrants que treballen a Almeria o els pescadors i pescadores de les costes senegaleses, que veuen com la seua manera de vida ha sigut arrabassada per les grans embarcacions dels països occidentals. Tot això està vinculat a grans desigualtats econòmiques: els intermediaris s'emporten la major part del benefici i els productors locals queden en desavantatge. Aquest model industrialitzat amenaça la salut, el clima i la justícia social, i fa urgent replantejar com produïm i consumim aliments.

Tenint en compte que menjar forma part de la nostra vida diària, la selecció dels aliments que posem al nostre plat, així com els que descartem, es torna una responsabilitat individual i col·lectiva. Per donar una dada més, els experts calculen que **el 2050 serà necessari produir aliments per a alimentar deu mil milions de persones**. I no només això, ho haurem de fer **preservant el medi ambient i oferint opcions sanes i assequibles** per a tots i totes.

La recepta per a superar el repte ja la tenim: **caminar cap a la sobirania alimentària**. I això què és? Recuperar el nostre poder de decisió sobre com ens alimentem, i transitar cap a un model transparent amb l'origen i els ingredients dels productes. Un model **que considere el dret dels pobles a accedir a aliments sans, nutritius, produïts de manera sostenible i ecològica**, així com a mantindre i desenvolupar la seua pròpia capacitat de produir aliments tot preservant el medi ambient, fomentant la cultura i cuidant els paisatges. En definitiva, un model que respecte les persones i el planeta.

A l'entorn més pròxim, es tracta d'apostar per una dieta planetària, per l'agroecologia⁸, per una dieta basada en el plat saludable –plat de Harvard– i com a mínim tindre en compte aquests criteris a l'hora d'escollir els nostres aliments: **frescos, de temporada, de proximitat i majoritàriament ecològics**.

Font: El Plat Saludable. <https://nutritionsource.hsph.harvard.edu/healthy-eating-plate/translations/catalan/>

La moda ràpida

A finals del segle XX, marques com Zara, Forever 21, Primark o H&M van iniciar un canvi al sector de la moda, atenent una demanda creixent del consum tèxtil per part de la població. La persecució de les últimes tendències i la pressió d'estrenar constantment nous models van fer augmentar la producció i, consegüentment, apostar per més quantitat i menys qualitat: noves peces cada tres o quatre setmanes. Això ha comportat un impacte més gran per al món natural i més precarietat laboral. Hui dia hem naturalitzat comprar roba sovint i l'aparició d'empreses com Shein ens ha fet passar del *fast fashion* a l'*ultra fast fashion* –peces noves cada setmana–. L'impacte d'aquestes modes es multipliquen de manera incontrolable.

“[...] al desert d'Atacama (Xile) es llancen de mitjana 39.000 tones de roba a l'any. A Acra, la capital de Ghana, comptabilitzen 100 tones cada 24 hores, l'equivalent al pes d'uns 65 cotxes. Són els dos principals abocadors tèxtils del món: el Sud Global conviu amb els milers de milions de peces de roba que es rebutgen al Nord” (El País, 2024).

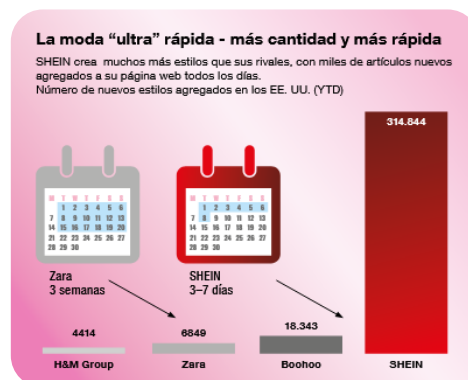

La moda ràpida es caracteritza per cicles curts de producció, més temporades cada any, més rotació i preus molt baixos. La xifra està en **150 bilions de peces de roba a l'any** (segons el Fòrum Econòmic Mundial). D'aquestes, hi ha diversos informes que diuen que **entre el 60 i el 80 % acaba en abocadors**. Això origina impactes ambientals com un elevat consum i malbaratament d'aigua i energia; tones de deixalles de peces de roba no venudes o que duren poc per la seua mala qualitat, i quantitats ingents de tints i químics que aniran a parar a rius i mars, i que contaminaran les aigües i perjudicaran els seus habitants. En termes socials, abaratir els preus implica produir a baix cost, en **condicions laborals que vulneren drets humans** constantment. Malgrat els informes i els reportatges publicats en premsa al respecte, les marques aconsegueixen invisibilitzar la qüestió ràpidament.

“Menys de l'1 % de la roba es recicla en roba nova, mentre que el volum de producció creix un 2,7 % cada any” (Greenpeace, 2022).

Quines opcions tenim davant d'un sector tèxtil ple d'hostilitat? Podem **buscar una moda *slow***, és a dir, optar per peces fetes al nostre entorn més pròxim o assegurar-nos que s'han fet en fàbriques o indústries que respecten els drets laborals, amb matèries orgàniques de producció sostenible, o amb empreses que, a més de produir, emprenen accions per a mitigar els impactes al territori. També podem apostar pel comerç just o comprar de segona mà.

Font: Greenpeace (2022)

Cal ser conscients del que significa cada compra i plantejar-nos: necessite això realment? La peça que ja tinc, pot durar una miqueta més? Si la roba és tan barata, quant cobrarà la persona que l'ha cosida? Potser és millor estalviar per a comprar una peça un poc més cara, però duradora i sostenible? És a dir, optar per seguir **una vida basada en el decreixement** que emfatitzi la necessitat de reduir el consum i la producció global, i advoque per una societat socialment justa i ecològicament sostenible, en què el benestar social i ambiental reemplaci el producte interior brut (PIB) com a indicador de prosperitat (Taibo, 2016).

Descobrir al nostre alumnat altres realitats va lligat que es qüestionen els hàbits i es plantegen prendre camins diferents. El consum no és només un acte econòmic, és polític, ètic i emocional. Actuar des de l'enfocament de la justícia global és tindre en compte que tots els problemes socials, econòmics i ambientals són interdependents i globals. Si entenem que garantir una vida digna a totes les persones, independentment de la part del món on visquen, és un deure de tota la ciutadania, cal qüestionar les desigualtats tant al nord com al Sud Global, abordar les causes i els impactes d'aquests problemes i actuar amb solucions que no posen en perill el benestar de cap ésser viu, de manera justa i equitativa. Prendre consciència de tota aquesta realitat pot generar ecoansietat o malestar emocional en la joventut, però també pot ser una oportunitat educativa per a redirigir totes aquestes emocions cap a accions transformadores. Comprendre que les nostres eleccions estan connectades amb altres vides i ecosistemes és el primer pas i el motor per a despertar un esperit crític que impulse el canvi (Herrero et al., 2019).

SESSIÓ 2

Activitats d'aula

D'on ve la teua samarreta o la tomaca de l'ensalada?

Materials:

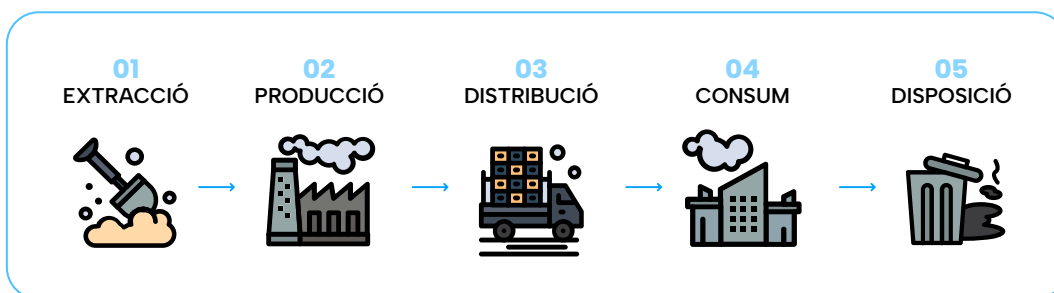
- No es necessiten materials específics.
- Vídeo suggerit: [La historia de las cosas \(Leonard, 2007\)](#)⁹.

Desenvolupament:

1. Establim les preguntes detonants en veu alta i encetem un diàleg: d'on ve la samarreta que porteu hui? Vegeu-ne l'etiqueta. De quins materials està feta? D'on venen? Qui l'ha fabricada? Qui n'haurà collit la matèria primera? A quin lloc del món? En quines condicions?

2. Ara, en silenci i amb els ulls tancats, farem una visualització guiada: imagineu-vos davant del vostre plat favorit. I a partir d'ací, els fem imaginar les mans que el preparen, els ingredients que porta, com arriben al plat, d'on venen i com van ser collits, cultivats o transformats, etc. Opcional: en cas d'utilitzar el vídeo, podem parar a cada etapa per a comentar i explicar conceptes més complicats amb exemples pròxims a la seua vida quotidiana.

Font: Vídeo 'La historia de las cosas', Annie Leonard i Free Range Studios.

Joc de rol. Fast fashion/fast food vs Slow fashion/dieta planetària

Introducció breu:

L'activitat principal passa per un joc de rol, una dinàmica d'aprenentatge actiu que ajuda a comprendre les diferències entre models de consum. Les conseqüències de la nostra manera de consumir aliments ens revelen de manera immediata que el nostre sistema alimentari actual no posa la vida al centre.

Materials:

- Targetes.
- Arguments i cronòmetre.

Desenvolupament:

1. Expliquem breument què és un joc de rol, si és la primera vegada que l'alumnat participa en una activitat com aquesta.
2. Preguntem què entenen pels conceptes de *fast food* i *fast fashion*, i si han sentit a parlar dels seus contraris: *slow fashion*, *slow food* o dieta planetària. En cas que hi haja poques respostes, donem un marc bàsic del significat d'aquests conceptes amb exemples.
3. Agrupem l'alumnat en quatre grups i els assignem un posicionament.
4. Durant uns minuts cada grup prepara el seu posicionament amb l'ajuda d'una fitxa d'arguments i de contraarguments amb dades que poden utilitzar.
5. Comencem i moderem el debat, o podem assignar aquest rol a un parell de persones de la classe. L'objectiu és que cada grup defense el seu posicionament respectant unes normes bàsiques de cortesia: escolta activa, respecte dels torns, no elevar el to, etc.
6. Tanquem el debat quan creguem convenient.

01: FAST FOOD

- *Cadascú que menja el que vulga, és el seu cos. Cada persona té dret a triar què, quan i on menjar, sense que altres persones li imposen un tipus de dieta.*
- *No tot el fast food és industrial: hi ha locals xicotets que ofereixen menjar ràpid.*
- *Les empreses multinacionals que produeixen aliments envasats en grans indústries generen molta ocupació.*
- *Molts joves treballen en locals de fast food o com a repartidors, és part de l'economia. Encara sort que existeixen aquests llocs; si no, molts no tindrien feina.*
- *El menjar ràpid et permet menjar sense haver de planificar. És còmode i més barat que comprar productes frescos.*
- *Cuinar cada dia és impossible. Amb el ritme de vida que portem, no hi ha cap altra manera de sobreviure. Un arròs o una truita precuinats et salven un àpat. Les safates de lasanya o de pasta no poden ser dolentes; si ho foren, no les vendrien.*
- *No tot el menjar ràpid és dolent, ja que passa per controls sanitaris. Està molt de moda menjar hamburgueses, però això no té per què ser dolent: al capdavant, són carn, amanida i pa, només les salses són dolentes. Ara inclús hi ha moltes opcions amb menys greixos: amanides, menjars vegetarians i vegans.*
- *El menjar ràpid agrada a tot el món i és accessible. És divertit tastar també coses d'altres parts del món.*
- *Algunes marques ja usen envasos reciclables i promouen canvis per a reduir el seu impacte ambiental, són bio o tenen l'etiqueta "eco".*
- *El menjar ràpid està bo i dona molt de gust, a qui no li agrada? La vida és curta i hem de gaudir-la.*

02: SLOW FOOD

- *Menjar és un acte polític. Cada vegada que tries què menges, decideixes a quin model dones suport: un que destrueix el planeta o un que el cuida.*
- *El sistema agroalimentari industrial i els nostres hàbits de consum estan vinculats a impactes greus que amenacen la salut de les persones, la vida dels pobles i el futur del planeta i els seus ecosistemes.*
- *En el nostre model actual basat en la indústria i el benefici hi ha molta publicitat enganyosa. Quan comprem menjar, pareix que som lliures de triar, però estem decidint dins de les opcions que estan disponibles i amb molta informació oculta, com ara l'origen de la matèria primera, els mètodes d'elaboració o les condicions laborals de les persones que el produeixen.*
- *És cert que les grans empreses generen ocupació, però en la majoria dels casos es tracta de treballs precaris. Donar suport a un model d'alimentació diferent, basat en producció local, crea llocs de treball les condicions dels quals podem conèixer per a saber si s'estan respectant els drets laborals.*
- *El model agroalimentari actual manté treballadors amb condicions laborals pèssimes com, per exemple, les temporeres en condicions injustes que cullen les maduixes de Huelva.*
- *A més, marca preus que no cobreixen ni els costos dels productors i dels quals només es beneficien els intermediaris, fet que promou l'abandonament del camp.*
- *Només a Espanya, 90.000 morts a l'any estan relacionades amb dietes insanes. Les dietes altes en greixos, sucres i productes ultraprocessats augmenten les malalties cardíaques, l'obesitat o diabetis tipus 2, entre d'altres.*
- *Moltes empreses fan greenwashing amb l'etiquetatge de "natural", "bio" o "saludable". En realitat, continuen basant la seua producció en monocultius, macrogranges i transport quilomètric, que generen contaminació i pèrdua de biodiversitat.*
- *La producció industrial d'aliments és responsable de fins a un 18 % de les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i de gran part de la desforestació.*
- *Cal plantejar alternatives a un model destructiu que no posa la vida al centre. Necessitem un model que aposte per la sobirania alimentària. Cal posar al centre el dret a l'alimentació; és a dir, l'accés a aliments sans i nutritius, que s'acosten a una dieta planetària, la producció dels quals respecte els cicles de la natura i tinga en compte la seua petjada ecològica i social, a més de respectar els drets dels qui els llauen.*
- *Cal consumir aliments de proximitat, de temporada i ecològics, cultivats sense destruir el medi ambient.*
- *Cal respectar les quantitats aconsellades pels organismes de salut (plat saludable), reduir el consum de carn en la dieta i incorporar-hi més proteïnes vegetals: llegums, llavors, fruits secs. És necessari evitar els productes ultraprocessats, que hui representen el 70 % de la dieta a Espanya i que van carregats d'ingredients poc saludables que ni entenem a les etiquetes.*
- *És possible cuinar amb receptes ràpides, saludables i barates. Preparar el nostre menjar ens dona control sobre allò que mengem i ens ajuda a estalviar, a més de generar impactes positius en la salut i l'ambient. Hi ha receptes molt senzilles com una amanida de llentilles.*

03: FAST FASHION

- *Cadascú que es vista com vulga, és el seu cos i el seu estil. Cada persona té dret a triar quina roba posar-se, quan comprar-la i on, sense que altres li imposen res. Llibertat d'elecció!*
- *Hi ha marques que fan roba bona i no és cara. No tota la roba feta per Inditex o Shein és roïna. A més, estan començant a reciclar i coses així. Per exemple, Zara ha tret la seua marca Join Life, que diu que és més sostenible.*
- *Els grups grans de moda donen moltíssima faena i mouen molts diners al món. Creen milions de llocs de treball tant a fàbriques com a botigues. On treballaria tota aquesta població? Països com Bangladesh o la Xina, gràcies a aquestes empreses, han millorat el seu desenvolupament, per exemple. I la gent té un sou, encara que siga baix.*
- *La fast fashion permet vestir persones amb pocs recursos, anar ben vestit i anar a la moda. No tot el món pot comprar marques cares.*
- *Buscar opcions més sostenibles requereix temps i diners, i no sempre tenim tots dos. La moda ràpida ens ofereix solucions immediates per a qualsevol ocasió, fins i tot un casament i esdeveniments, que solen ser peces cares.*
- *El millor de la fast fashion és que s'adapta ràpidament a les tendències. Pots tindre coses de tots els estils quan vulgues. Abans anaves a les botigues i havies d'esperar mesos per a veure peces noves.*
- *Vestir-se a la moda et fa sentir bé i és divertit provar coses noves sense gastar una fortuna. La roba barata permet experimentar i, inclús, i si no t'agrada, pots tornar-ho o regalar-ho.*

04: SLOW FOOD

- *Vestir-se, com qualsevol classe de consum, és un acte polític. Cada vegada que compres roba, tries a quin model dones suport: un que explota i contamina el planeta, o un que cuida el món i els seus habitants.*
- *La indústria del fast fashion, amb marques com Shein, Lefties o Primark, genera problemes enormes: contaminació de rius amb tints, tones de roba tirada en abocadors, emissions de gasos d'efecte hivernacle i explotació laboral a molts països.*
- *Sí, és veritat que generen llocs de treball, però de quin tipus? Solen ser precaris, amb salaris baixos, hores extra fora de contracte, condicions penoses en els espais de treball, sense horaris ni conciliació familiar. Molts treballadors no en poden escapar, ja que moltes persones són coaccionades perquè hi romanguen.*
- *L'any 2023 van morir 1.132 persones en una fàbrica a Bangladesh. S'havia ordenat el desallotjament de l'edifici per males condicions, però el propietari va ordenar que s'hi continuara treballant, i es va afonar amb 3.000 persones dins. No és la primera vegada que passa això per tal de complir amb els clients: Zara, Benetton, Primark, H&M i moltes altres.¹⁰*
- *En canvi, la slow fashion no produeix per tones: sol tractar-se d'empreses més xicotetes i que cuiden més els seus empleats, amb salaris dignes. De vegades, són persones amb projectes xicotets i locals.*
- *Al final, quan tries comprar un projecte de moda sostenible, segurament estàs donant suport al comerç local o de proximitat, a la reducció d'impactes ambientals i socials, i eres part del canvi que es necessita per a tindre un futur més sostenible.*
- *La fast fashion produeix roba barata perquè paga molt poc als que la fabriquen i utilitza materials contaminants. Això beneficia només les grans empreses, mentre que les persones treballadores viuen en la pobresa.*
- *La gran indústria usa etiquetes com "eco" o "sostenible" o trau col·leccions com la de Join Life, però no deixen de ser campanyes de greenwashing, una forma d'enganyar perquè pensem que són sostenibles quan no ho són.¹¹*
- *Moltes notícies i informes han revelat que s'usa l'etiqueta "sostenible" encara que les persones treballadores continuen treballant per només 2,10 euros l'hora.*
- *La moda ràpida promou comprar i llançar. Cada segon es crema o llança un camió de roba al món. Amb la slow fashion, es busca comprar menys i millor, i allargar la vida de cada peça.*
- *Consumir roba feta amb fibres naturals, de proximitat i en condicions justes redueix l'impacte ambiental.*
- *També podem reparar, intercanviar, reutilitzar o comprar de segona mà. Però, sobretot, cal que pensem si realment necessitem comprar una cosa nova o es tracta d'un impuls espontani i irreflexiu.*
- *L'acció més sostenible és reduir el consum, és a dir, només comprar allò que siga necessari i, quan ho fem, preocupar-nos per comprovar l'origen de les coses, l'esforç de la mà d'obra que hi ha darrere i les condicions d'aquestes indústries.*
- *Abans de desfer-nos d'una peça, pensem si pot tindre una segona vida, ja que no només llancem material, sinó que llancem tota l'energia, l'aigua i la mà d'obra emprada des de produir la matèria orgànica fins que arriba a la botiga: la de les treballadores que han filat el teixit, han creat el patró o el disseny, l'han cosida, rentada, tintada, planxada i envasada, perquè després siga transportada, emmagatzemada i venuda. El procés és molt llarg.*

Justícia global. Aprenentatges per al present i el futur.

Després de les dues activitats, tractarem d'establir un moment de reflexió col·lectiva.

20'

Materials:

- Cartolines o targetes xicotetes de colors i bolígrafs.
- [Vídeo de Carlos Taibo](#) sobre la història del decreixement (SpanishRevolution, 2024).

Desenvolupament:

1. Aterrem la dinàmica anterior: com us heu sentit en el rol que us ha tocat?.
2. Aprofundim en el concepte de justícia global: quins models us pareixen més justos a escala global? Us veieu capaços de fer xicotets canvis per a involucrar-vos en el camí cap a un món més just? Quins? (Si l'alumnat es queda en silenci, podem aportar primer nosaltres i després convidar-los a participar-hi).
3. Veurem el vídeo i explicarem la teoria del decreixement amb exemples pràctics: utilitzar envasos de vidre, comprar roba de segona mà, reavaluar les necessitats i veure quines són reals, etc. "Se us n'acudeixen més?".
4. Com a tancament, demanarem que cadascú resumisca la sessió amb una paraula de comiat.¹²

SESSIÓ 3

El paper de la joventut com a agent de transformació social

"Derrotats són només els que abaixen els braços i es rendeixen."

Pepe Mujica (Cumbre de UNASUR, 2014)

Les diferents crisis i desafiaments globals a què ens enfrontem van en augment: crisi econòmica, alimentària, sanitària, climàtica, entre d'altres, i totes augmentades per les guerres i conflictes. La naturalització d'una societat en crisi pot frenar la potencialitat de persones que se sumen a un canvi. Tot acte suma, però de vegades la falta de visibilitat dels resultats desanima i paralitza. Les noves generacions creixen sense il·lusió, amb ansietat, davant de tant d'horror, i són incapaces de veure les coses belles, pròximes i quotidianes. No som conscients de la quantitat de força i energia que sumem quan ens col·lectivitzem, ni de la capacitat d'agència de la joventut quan es redirigeix la seua mirada a un horitzó d'oportunitats, es canalitzen les emocions cap a la indignació per les injustícies i se'ls anima a treballar en cooperació per a

construir un món millor. El sistema ens ha individualitzat. Com deia Mujica, “sols no som res”. Transmetre la importància de la convivència des d’una mirada empàtica i un enfocament comunitari ens pot ajudar a reconstruir molts vincles que transformen.

En aquesta sessió, busquem connectar amb la reivindicació i despertar un indici d’esperança a l’alumnat. Després de fer una síntesi de tots els impactes ambientals i socials i de la vulneració de drets per part del sistema en què vivim, cal mobilitzar-se i comprometre’s per a evitar caure en la inacció i la desídia. En la primera part, fem una reflexió interna sobre el paper que tenim cadascun de nosaltres en el canvi social, assumint-nos com a subjectes actius i responsables de les nostres eleccions de consum. En l’activitat central de la sessió, posem en marxa la creativitat col·lectiva per a desenvolupar materials reivindicatius propis dels moviments socials, com un manifest i cartells que interpel·len els titulars de responsabilitats a prendre mesures per a garantir un futur sostenible. Finalment, per a tancar, aterrem el que hem viscut des de l’emoció i la reflexió conjunta, recollint les impressions de tot el recorregut durant aquest mòdul.

Marc teòric

Aquest mòdul té com a base l’**educació per a la ciutadania global** (FAD, 2021), que estableix processos educatius vinculats a la transformació social. Situa les persones com a **subjectes actius, capaces d’identificar les desigualtats i passar a l’acció** davant d’aquestes. A més, s’assenta sobre la idea que tot està connectat i que, quan actuem al nostre entorn, d’alguna manera estem generant un efecte en una altra part del planeta (cal no oblidar que tot està globalitzat). Així que, quan generem canvis al nostre entorn, poden ser el detonant per a millorar la vida d’altres persones en una altra part del planeta. Això cal transmetre-ho a les noves generacions per a introduir-los la llavor de la mobilització!

Per exemple, la decisió de no consumir moda de manera tan freqüent, com ens marca la indústria i la societat capitalista, d’acord amb la idea d’estrenar i de canviar constantment de roba, pot evitar molts impactes als països on es produeix. Si una gran part de la societat triara aquesta opció, contribuiria positivament a frenar una indústria contaminant en altres països i deixaria de fomentar les males condicions laborals per a moltes dones que treballen en aquestes indústries, que creen desigualtat social i precarietat.¹³

Les nostres vides depenen de les cures mútues (interdependència) i del respecte dels límits de la natura (ecodependència). Aquestes dues certeses les va recollir l'escriptora francesa Françoise d'Eaubonne, en el que ella va anomenar *ecofeminisme* en el seu llibre *Le féminisme ou la mort* (1974). Incorporar la perspectiva ecofeminista a l'aula és **qüestionar el sistema de producció i consum sense control en què vivim i prioritzar altres models que posen al centre les cures**, els sabers ancestrals, els vincles comunitaris, el benestar col·lectiu i el respecte als cicles naturals del planeta (Herrero et al., 2019).

L'activisme pot ser una eina educativa que promoga la participació de l'alumnat en l'esfera política i social, i que fomenti el compromís i la responsabilitat en la presa de decisions a la seua vida. Com Freire ensenya, l'educació no és neutral: o contribueix a l'opressió o contribueix a l'alliberament. Encara més, el professorat ha de facilitar processos de diàleg i d'acció col·lectiva (Freire, 1970).

Ensenyem exemples com el de Greta Thuberg: dona, jove i activista com a referent social! (FAD, 2020)

És molt interessant **mostrar moviments existents per a fer visible i tangible la possibilitat** de passar a l'acció, perquè allò que no coneixem de vegades pot parèixer impossible. Per a descobrir aquestes realitats, podem proposar fer excursions a llocs que funcionen mitjançant l'economia circular o l'economia social solidària (ESS), fer voluntariats, participar en associacions, entrevistar persones que lluiten pel medi ambient o els drets humans, etc. Hi ha molts exemples motivadors que podem veure o investigar, com el moviment [Fridays For the Future \(Juventud x el clima\)](#) o [¡Nos plantamos!](#), o altres recollits per RTVE en el reportatge [Reduce tu huella](#). Cal **triar exemples de projectes que caminen cap a la consecució d'un futur més sostenible**, basat en el bé comú i la justícia global **per a mostrar-los a l'aula**. Tot això ajuda a introduir la perspectiva ecofeminista i potencia futurs agents de canvi.

Una bona referència per a inspirar-nos com a docents és el filòsof Henry Giroux, autor clau de la teoria de l'educació emancipadora i la pedagogia crítica. Ell insisteix que el professorat ha d'anar més enllà de la transmissió de continguts i tècniques, i **ha de formar persones crítiques, capaces de qüestionar estructures de poder i de comprometre's amb la justícia social**. Això implica crear classes amb una miqueta de revolució, diferents, que promoguen el qüestionament i la reflexió, el diàleg i l'acció col·lectiva. El seu discurs convida a posar en marxa a les aules dinàmiques que ajuden a generar consciències i inventar mons utòpics possibles on hi haja menys injustícies.

"El sentit de l'educació és realment la producció d'agència. És establir quines narratives produïrem que permeten a l'estudiant ampliar les seues perspectives sobre el món i sobre la relació amb els altres i amb ells mateixos."

Giroux, 2019 ¹⁴

SESSIÓ 3

Activitats d'aula

Què podem canviar nosaltres?

Activitat d'introducció per a reflexionar sobre el nostre paper en el canvi.

Materials:

- Post-its.
- Cartolina.

Desenvolupament:

1. Contextualitzem l'activitat com una oportunitat d'acció i mobilització davant del bloqueig emocional. Repassem les sessions anteriors, rescatant els termes de *desigualtat vs. justícia global*, *ecodependència* i *interdependència* i fent una síntesi dels continguts. Tot això ens pot bloquejar o mobilitzar, i en aquesta sessió buscarem la segona opció!
2. Repartim els *post-its* entre l'alumnat i col·loquem la cartolina amb la següent pregunta: **Què podem canviar nosaltres per a fer el món més amable i sostenible?** Deixem espai per a la reflexió individual; a mesura que vagen pensant idees, les han d'enganxar a la cartolina.
3. Llegim les idees en veu alta (o demanem que ho faci una persona voluntària), i es deixa un temps per si hi ha dubtes o algú vol comentar alguna cosa sobre l'exercici.

Manifest per a la sostenibilitat de la vida / La imatge com a suport a la nostra denúncia

L'activitat principal tracta de despertar una actitud reivindicativa i es farà en dos grups segons les habilitats o preferències de l'alumnat.

50'

Materials:

- Fulles.
- Paper continu.
- Llapis o bolígrafs.
- Tisoires i cola.
- Pintures.
- Retoladors o similars.
- Exemples per a motivar prèviament:
 - [¡Podemos cambiar el mundo!](#) (Fundación Mi Sangre, 2014)
 - [Vivienda](#) (Consell de la Joventut de València, 2024)
 - [15 M](#) (ManifiestoJovenes, 2011)
 - [Juventud clima](#) (Ben Magec Ecologistas en Acción, 2019)

Desenvolupament:

1. Farem dos grups –A i B– per preferència de l'alumnat. És igual si hi ha més persones en un grup que en un altre, l'objectiu és despertar en l'alumnat el seu paper com a agents de canvi. Com a suggeriment i detonant de l'activitat, podem posar en coneixement els exemples aportats.
2. El grup A ha d'escriure de forma col·lectiva un manifest. A partir de les sessions anteriors, cercarà inspiració per a sol·licitar un canvi de paradigma que ajude a obtenir un món més sostenible per a les generacions que vindran. El manifest va destinat als adults i adultes del món, és a dir, a les persones titulars de responsabilitat que prenen les decisions. El grup B dissenya cartells que acompanyen el manifest. Hi pot haver dos tipus de cartells: i) dedicat a la conscienciació i despertar de la comunitat educativa, ii) al mateix públic que el manifest.
3. Citarem la resta de la comunitat educativa per a la lectura del manifest i l'exposició dels cartells; intentarem imprimir-lo i penjar-lo pel centre perquè estiga visible durant el curs.

Reivindicar l'esperança i connectar amb l'emoció.

 20'

Introducció breu:

Després de les dues activitats, tractarem d'establir un moment de reflexió col·lectiva i síntesi del que han après o de les emocions que han sorgit.

Materials:

- No es necessiten materials específics. En tot cas, es pot utilitzar la pissarra per a escriure paraules o frases.

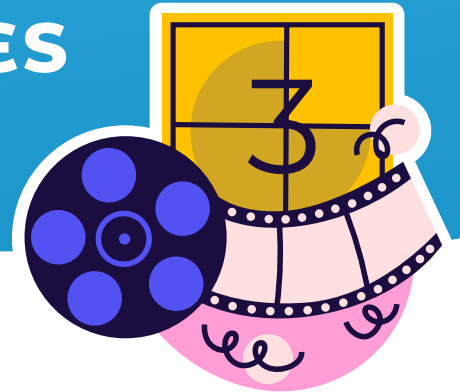

Desenvolupament:

1. Establim una conversa amb tota l'aula en format d'assemblea o cercle. Es poden llançar preguntes detonants: heu participat alguna vegada en una manifestació o acció reivindicativa? Com us heu sentit fent l'activitat? Creieu que les accions col·lectives poden canviar les coses? Per què? Quins xicotets gestos també poden ser actes de canvi? Quin creieu que és el vostre paper en els canvis necessaris per a un mode de vida més sostenible? En quines causes us agradaria implicar-vos en el futur? Amb quina paraula, missatge o emoció us quedeu després d'aquesta activitat? Us agradaria deixar alguna frase escrita a la pissarra que ens servisca per a recordar-nos el nostre paper en el canvi?.
2. Reflexió final sobre el paper com a agents de canvi cap a un món on governe la justícia social.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Sessió I

Alianza por la Solidaridad (2015) Informe: Inversión extranjera en una planta embotelladora en el salvador. El Cas de Nejapa. Alianza por la Solidaridad

Alianza por la Solidaridad (2024) Coca-Cola, no les quites el agua a 30.000 personas en El Salvador. Alianza por la Solidaridad <https://www.alianzaporlasolidaridad.org/noticias/coca-cola-no-les-quites-el-agua>

Brigida, A. [Anna-Catherine] (2018) Campaigners fear creeping privatisation of El Salvador's water. The Guardian <https://www.theguardian.com/global-development/2018/sep/25/campaigners-fear-creeping-privatisation-el-salvador-water>

Herrero, Y. [Yayo] (2022) Educar para la sostenibilidad de la vida. Una mirada ecofeminista a la educación. Ediciones octaedro.

Manos Unidas (2025) El acceso al agua potable: un obstáculo para la prosperidad compartida que perpetúa la pobreza. CVONGD <https://www.cvongd.org/es/noticias/noticias-de-la-cooperacion/el-acceso-al-agua-potable-un-obstaculo-para-la-prosperidad-compartida-que-perpetua-la-pobreza/>

Pascual-Morán, A. [Anaida] (2014) Apuntes y aportes para pensar y practicar una pedagogía de las diferencias", Pedagogía, 47(1), 10-30 <https://revistas.upr.edu/index.php/educacion/article/view/16322>

Raworth, K. [Kate] (2018) Economía rosquilla, Paidós

Rodríguez, V.M. [Víctor Manuel], Herrero,Y. [Yayo] (2017) Claves para la construcción de un proyecto educativo transformador. En: Educación Ecosocial: cómo educar frente a la crisis ecológica. La Situación del Mundo 2017. Informe Anual del Worldwatch Institut. FUHEM Ecosocial. Icaria <https://www.fuhem.es/wp-content/uploads/2018/04/SituacionMundo2017-Apendice-V.Rodriguez-Y.Herrero.pdf>

Siscar, M. [Majo] y Coll, P. [Pau] (2017) Las defensoras del agua en el país de la lluvia. El Diario.es https://www.eldiario.es/desalambre/defensoras-agua-pais-lluvia_1_5866003.html

Sessió II

Amigos de la Tierra (2023) Atlas de los pesticidas. Hechos y cifras sobre químicos tóxicos en nuestra agricultura. <https://www.tierra.org/wp-content/uploads/2023/04/Atlas-pesticidas-Amigos-Tierra.pdf>

FAO (2023) El estado de la seguridad alimentaria y la nutrición en el mundo (SOFI) <https://openknowledge.fao.org/handle/20.500.14283/cc6550es>

Greenpeace (2022) Los trapos sucios de Shein. Un modelo de negocio basado en las sustancias químicas peligrosas y la destrucción medioambiental. <https://es.greenpeace.org/es/wp-content/uploads/sites/3/2022/11/schein-spain-1.pdf>

Justicia Alimentaria (2016) Dame veneno. Viaje al centro de la alimentación que nos enferma. https://justiciaalimentaria.org/wp-content/uploads/2022/01/informe_dameveneno.pdf

Latouche, S. [Serge] (2012) La sociedad de la abundancia frugal. Icaria

Rejón, R. [Raúl] Moda de usar y (sobre todo) tirar: 800.000 toneladas de ropa acaban cada año quemadas o en el vertedero- El diario. https://www.eldiario.es/sociedad/moda-tirar-800-000-toneladas-ropa-acaba-ano-quemada-vertedero_1_11443790.html

Rodríguez, P. [Patricia] y García, L. [Leticia] (2024) El planeta ya no puede con el volumen de ropa que se desecha. El País. <https://elpais.com/smoda/moda/2024-03-16/el-planeta-ya-no-puede-con-el-volumen-de-ropa-que-se-desecha-como-la-moda-debe-aplicar-ya-la-economia-del-decrecimiento.html>

Taibo, C. [Carlos] (2016) El decrecimiento explicado con sencillez. Libros de la Catarata https://www.solidaridadobrero.org/ateneo_nacho/libros/Carlos%20Taibo%20-%20El%20decrecimiento%20explicado%20con%20sencillez.pdf

WWF (2019) Vivir por encima de los límites en Europa. <https://www.wwf.es/?50423/Vivir-por-encima-de-los-limites-de-la-naturaleza-en-Europa>

Sessió III

FAD (2020) Greta Thunberg: mujer, juventud y activismo como referente social. <https://fad.es/planetajoven/greta-thunberg-mujer-juventud-y-activismo-como-referente-social/>

FAD (2021) Estrategia de Educación para el Desarrollo y la Ciudadanía Global 2022-24 https://fad.es/wp-content/uploads/2022/02/Estrategia_EpDCG_22-24.pdf

Freire, P. [Paulo] (1970) Pedagogía del oprimido. Siglo XXI Editores

Ecotopías (2024) Relatos decrecentistas. El salto diario <https://www.elsaltodiario.com/ecotopias>

Herrero, Y. [Yayo], González, M. [María] Pascual, M. [Marta] y Gascó, E. [Emma] (2019) La vida en el centro. Voces y relatos ecofeministas. Libros en Acción.

Notes al peu:

1. Interessant aquesta pàgina per a '[Comprender las dimensiones del problema del agua](#)' (ONU-HABITAT, 2021)
2. Abans ja apareixia en segon pla en articles i objectius de l'ONU, com a la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948.
3. Vídeo sobre el decreixement (SpanishRevolution, 2024): <https://www.youtube.com/watch?v=jeUUJPcfIHs>
4. És interessant mostrar aquestes xifres d'accés i consum d'aigua: CNN Español (2023) [¿Qué países tienen menos acceso al agua y qué países consumen más?](#)
5. Llegiu aquesta entrevista: <https://climatica.coop/carlos-taibo-frenar-crecimiento/>
6. Sobre aquests termes (El bien social, 2022): <https://elbiensocial.org/que-es-el-greenwashing-o-socialwashing-y-como-podemos-detectarlo/>
7. La pèrdua d'hàbitats naturals –especialment la desforestació per a urbanitzar o crear monocultius i la ramaderia industrial– facilita que els patògens saltin dels animals als humans. De fet, s'estima que almenys la meitat de les malalties zoonòtiques recents es deuen a aquestes alteracions ecològiques (WWF).
8. Vídeo (FUHEM, 2017): <https://www.youtube.com/watch?v=gy2mYlyLZwY>
9. Aquest vídeo pot ser enviat a l'alumnat perquè conega en profunditat com funciona el sistema de producció, des de l'extracció fins a les deixalles, amb un repàs dels impactes socials i ambientals. Tot i que té uns anys, de moment és totalment actual i complet. A més, impulsa la unió, el canvi i l'interès per altres visions més sostenibles. Pàgina web: <https://www.storyofstuff.org/>
10. Notícia (Instituto Tricontinental de Investigación Social, 2023) <https://thetricontinental.org/es/newsletterissue/bangladesh-confeccion/>
11. Interessant cerca de notícies (Econoticias, 2022): <https://www.ecoticias.com/sostenibilidad/las-mentiras-verdes-del-textil/> / (Business Insider, 2019): <https://www.businessinsider.es/economia/coleccion-join-life-zara-no-tan-sostenible-534853>
12. Es pot proposar que cadascú cerque a casa d'opcions sostenibles i justes de compres pròximes a l'agroecologia o la moda sostenible, o per a aprofundir en temes com l'obsolescència programada en sessions futures.
13. És interessant donar a conèixer a l'alumnat campanyes com "Ropa Limpia": <https://robaneta.org/>, així com informes sobre impactes d'empreses com Inditex o Decathlon, amb Cass d'explotació de treballadors a Bangladesh o la Xina, i també de la natura al Brasil, on es fan grans desforestacions.
14. Llegiu l'entrevista d'Henry Giroux a CCCB, (2019): <https://lab.cccb.org/ca/henry-giroux-defensar-que-leducacio-ha-de-ser-neutral-es-dir-que-ningu-nha-de-retre-comptes/>

Créditos

Aquesta guia i els seus continguts han estat realitzats amb el suport financer de la Vicepresidència Primera i la Conselleria de Serveis Socials, Igualtat i Habitatge. El contingut dels mateixos és responsabilitat exclusiva de Fad Juventud i no reflecteix necessàriament l'opinió de la Generalitat Valenciana.

AUTORIA DELS TEXTOS:

Nerea Álvarez Seguí.

COORDINACIÓ:

Mar Herranz Mateos – Fad Juventud.

Esther Pérez Palao – Fad Juventud.

TRADUCCIÓ AL VALENCIÀ:

Manuel Gil Fernández.

CORRECCIÓ DE TEXTOS:

Susanna Ligeró Tormo.

DISSENY I MAQUETACIÓ:

Dynamium.

FINANÇAT PER:

Un projecte de la Fundació
Fad Juventud, 2025.

